

Historija o kugi.

Spisal Vladimir Levstik.

lovenski pisatelj Rado Piškur si je odkašljaj in prožno stopil v salon gospe Kolbeznove. Vrlo spretno, kakor se je naučil doma pred zrcalom, se je razpoklonil prijazni gospodinji, mnogoštevilnim dičnim damam in mičnim gospodičnam, cvetočim okrog nje liki rože na vrtu, ter priletnemu profesorju Kajdižu in mlademu doktorju Cvarju, ki sta z redko ustrezljivostjo pomagala krasnemu spolu obirati novodošleca, dokler se ni prikazal med vrati.

S polprirojeno eleganco se je spustil v naslanjač, prekrižal noge nad stopali, ozrl se s plemenitim ponosom po belem telovniku in talmizlati verižici in dalje doli po ljubeznivo zaobočenem trebuščku, ki ga je z vidno in takorekoč v oči bodečo zgovornostjo že ob prvem pogledu priporočal, da ni bosjak, niti reformator, temveč zlata duša, naše gore list in veren rodoljub, dvignil oko do veleobilne gospe Kajdiževe in se poglobil v soliden razgovor.

Kajti Rado Piškur sanja o nesmrtnosti in si želi spomenika ali vsaj tega, da prihodnja popravljena in pomnožena izdaja Žvokljeve literarne zgodovine pribije: Naš najpriljubljenjši pesnik, dramatik in romanopisec Rado Piškur je zares tudi v svojih delih genij, zlata duša, naše gore list in veren rodoljub, skratka — talent, s kakršnim bi se ponašali tudi drugi, večji narodi.“ V ta namen se neprestano pedantsko izogiblje izvornosti in mišljenja, ker ve, da škoduje duhu in slavi; pač pa marljivo proučuje druga, zlasti merodajna in odlična mnenja, v čemer ne vidi toliko dušeslovnega študija kot sigurno pot do uspehov in lovorik. „Naša književnost,“ mi je rekel nekoč, „mora ostati narodna, prevevana od domačega duha in posvečena dediščini naših očetov. Zatorej, mladi tovariš, ne škilite po Rusih in ne oblizujte se po Francozih; bodite realist v plemenitem pomenu besede, slikajte našo družbo, kakršna je, polagajte ji v usta besede, kakršne govori, in skrbno se ogibajte vsega drugega. Naše slovstvo je sicer majhno, a bogato in enakorodno vsakteremu drugemu, in dasiravno ne more preživljati svojih moči, vendar jim more dati nesmrtnost; da, mladi prijatelj, njim nesmrtnost in poznim rodovom hvaležen spomin! To pot in gotovost, da ste pogodili cilj umetnosti,

pa najdete le, ako sledite našemu narodu na potih njegove duše, da, duše njegove, kajti ako boste pisali to, česar v duši naroda našega in razumništva našega ni, vas ne bodo čitali in vam ne bodo pritrjevali.“

Vedno pa človek ne more biti dosleden; naša kri ima naposled dobro lastnost, da se nikdar docela ne nauči brzdanja raznih nevšečnih, globoko skritih čuvstvenih rudimentov, temveč se tuintam mahoma pobuni. In tako se je velenadarjeni Rado Piškur sredi razgovora zamislil, vmešal se v drugo razmotrivanje v njegovi bližini in, nenadoma obvladan od sentimentalnih spominov, zāgrešil težko in obsojanja vredno napako.

Gospodična Zora Bobkova, ki je čakala od dne svojega rojstva že sedemindvajseto leto, da prejme na prepikantno vzbočena ustna zaročni poljub, se je zagovorila in izdala skrivno hrepenenje, da bi rada znala, v čem obstoji prva ljubezen.

„Tudi jaz je ne vem opredeliti, gospodična,“ se je zasmel odvetnik Cvar. „A da mi ni danes prvič dana čast, — pred vašim obličjem bi se je bil nemara že naučil.“

„Jaz,“ je menil profesor, „sem imel slično usodo, kakor pravi Turgenjev: prve ljubezni nisem okusil, temveč sem začel z drugo.“

„Prva ljubezen,“ je vzkliknil tisti čas Rado Piškur in tlesknil z rokami, „prva ljubezen, gospodična, ni prav preprosta reč!“

„Saj res! Gospod pisatelj naj nam jo opiše; čujmo mnenje strokovnjaka!“ se je oglasila gospodična Lizi Kirnova in v istem hipu začela poslušati z ušesi in očmi in z vso napeto pozo svojega drobnega telesca.

Navzlic temni zavesti, da ni na pravi poti, se Rado Piškur ni ustavljal splošnemu prigovarjanju, ki je sledilo temu pozivu, temveč se je sanjavo ozrl naokrog, kakor se spodobi književniku in poetu, pogledal v težko bronasto svetiljko, visečo od stropa, in dejal:

„Vsakdo je okusil prvo ljubezen, ker je bil vsakdo mlad: vsakdo je enkrat prestopil v dobo, ko so njegove prve misli zaslutile vso veličino življenja. Fant ali dekle je v tistih časih le simbol, zakaj duša drži nekaj večjega v svojem naročju: ona objema vesoljstvo. In dekle, ki takrat ni ljubila fanta, fant, ki takrat ni ljubil dekleta, — ljubila sta vendarle: ona pesnike, mucke, junake in cvetlice, on slavne dede, lepe zglede, globoke probleme, prometejade in blasfemije, zalučane v puhle oblake . . .“

Milostna gospa Kolbeznova ga je poslušala z materinsko naklonjenostjo in tako dobrohotnim usmevom kakor nemara kraljica

Semiramida kakšnega kaldejskega filozofa, ki se je pravkar ogrel ob žarkih njene milosti; videti je bilo sicer, da razume od vsega modrovanja le toliko, kolikor je neizogibno potrebno, toda v svesti si impozantnosti in priličnosti svoje igre, je delala obraz, kakor da čita v globini njegove duše in razbira več, nego je mogoče razbrati.

Slovenski pisatelj je z zadoščenjem opazal pozornost gospodinje in ostale družbe, z nevoljo pa zehanje gospe Kajdiževe, kateri je bila nje prva ljubezen že tako oddaljen dogodek, da se niti ni več naslajala ob spominih.

„Tako je!“ je pritrdil odvetnik, ko je Piškur premolknil.

„Zdi se mi le, da se vaše ljubeznive poslušalke bolj zanimajo za drugo, takozvano pravo prvo ljubezen. Ali jim hočete ustreči?“ In profesor si je zapalil svaljčico, ne da bi prosil dam dovoljenja.

„Bil je moj namen, gospod profesor. Menim, da naj bi se prva ljubezen imenovala sploh le tista mlada, če hočete, recimo nezrela ljubezen ali petošolska ljubezen, kaj ne, gospod profesor, ki v gotovi dobi življenja z elementarno silo izbruhne in se še elementarnejše prekrši, ali pa ne. Prva ljubezen starih, reči hočem, zrelih ljudi ne zasluži tega imena; to je že druga . . .“

„Da, vidite, na ta način bi lahko povedal iz svojega življenja . . .“ se je vrnil profesor Kajdiž in si z obema rokama popravil nanosnik.

„Pst!“ ga je potegnila bleda, rdečelasa mlada gospa za desni rokav, nakar je učenjak užaljeno še enkrat presedlal nanosnik, potegnil se za redko brado in umolknil.

„Prava prva ljubezen,“ je nadaljeval Rado Piškur, „je bolezen, ki razsaja osobito v cvetoči pomladi. Da, takrat, ko sta se prvič videla, ali ko je videl le on njo, ali le ona njega, je bila skoro gotovo bajna vesna; trate so se odevale s cvetjem, na rjavi prsti njiv se je širilo zeleno žito, drevesa so drhtela v svežem listju, no, in praprot je poganjala tiste dni: ni se čuditi, da so ljudje noreli. Nemara je bilo — naj govorim le o njem, da se bom motil kolikor mogoče malo — nemara je bilo v parku, v senčnem drevoredu, ob vroči uri, v majevi toploti, ko so rahli, jedva čutni dihi brodili v zraku po parfumu ženskih oblačil in sveže narave in po prečudni, čarobni atmosferi, v kakršno zavija mladoletje nežna, rahlooblečena dekleta . . .“

„Ugriznite se v jezik,“ mu je škodoželjno šepnil doktor Cvar, zapazivši, da je zardela priletnomlada Zora Bobkova in po njenem zgledu vse mične gospodične.

Književnik se je ugriznil v jezik. Tisti hip je polneslišno splavala v salon najstarejša domača hči, mnogosnubljena gospodična Roza Kolbeznova, tiho pristopila k materinemu stolu in obstala.

Rado Piškur jo je dolgo pogledal, pozdravil in nadaljeval.

„Ona je bila še otrok ali vsaj skoro gotovo in bržkone še neumnejša od njega . . .“

Vsi tanki in še tanjši glasovi in glaski so se združili v živahen protest.

„Pardon, milostljive dame, torej ne. Recimo torej, da je bila bržkone v beli obleki, o kateri je znano, da ima veliko moč do neizkušenih in idealnih src. Dejstvo je, da fant ni vedel, zakaj se je zaljubil, in ne, kako. Delal je sonete z akrostihi, pisal dnevnik in preklinjal „Zvon“ in „Slovana“, ki sta kazala napram njegovemu talentu pasiven odpor in naravnost bogokletno stupidnost. Ni si ji upal povedati, da jo ljubi, in je kuhal literarne reforme in heroične načrte v samoti; če pa ju je privedla usoda skupaj, sta se ljubila à la Toggenburg in se izpovedala prvega poljuba. On je dobival dvojke, da so morali starši plačevati šolnino, ona pa je zanemarjala francoščino, ker je preveč igrala na klavir. Naposled je prišel konec, večinoma brez posebne retorike in dramatike, kajti zvezde so nebeške le toliko časa, dokler se ne približajo področju tistega preklicanega spoznanja, ki vodi vselej razočaranje za roko.“

Ta in ona izkušenejša izmed dam je oporekala pesimistu, češ, da se tudi prva ljubezen včasih pokaže kakor zlato v ognju.

„Neka moja prijateljica se je poročila z gospodom, ki je čakal nanjo osem let,“ je zatrdila gospa Kajdiževa.

Vsi navzočni so vedeli, da je imela tista prijateljica sto tisočakov dote.

„Ni se čuditi,“ je pripomnil profesor.

„Seveda je resnica, da je prišlo razočaranje, o katerem govori gospod Piškur, po poroki, čeravno ne zanj, temveč za ubogo Emo . . .“

„Vidite, milostljiva, razočaranje pride prej ali slej, stvar je naposled ista. Sicer pa ne tajim izrednih, popolnoma srečnih slučajev, kakor ne tajim, da prva ljubezen še dandanašnji dela Wertherje in Romeje in se ne ogiblje še bolj tragičnih primerov . . .“

„Še bolj tragičnih! Kako je to mogoče?“ je zdvomil doktor Cvar.

„Prav lahko. Najbolj žalostno gotovo ni, biti Werther ali Romeo, vsaj za tistega ne, ki je glavna oseba. Bodisi on ali ona, zateče se k strupu ali samokresu v imenu lepote in ljubezni; in ko ga ni

več med živimi, je naravno, da se ne kesa, saj nima solz, da bi jih točil nad svojo nespametjo. Toda recimo, da se nista nikdar poznala, da je ljubila samo ona ali samo on, in zato tem tisočkrat bolj. Življenje včasih navidezno koraka preko takšnih duševnih kriz in nadomešča veledramatične efekte s kruto borbo za zelo banalne in prav nič romantične interese; zatreti pa boleznim ne more in bolezen je tem trdovratnejša, čim dalje se mora skrivati v globino. Taki slučajni ne rode Wertherjev in Romejev: lačen človek, ako ima le količkaj upornosti proti usodi, se ne strelja iz nesrečne ljubezni in ne pije ciankalija na zdravje Dulcineje.“

„Tako je tudi v življenju žene dovolj skrbi, ki ne puščajo srcu prve besede,“ je pripomnila gospa rdečelaska.

„Izvemši žene, ki nimajo niti skrbi niti srca,“ je zagodrnjal profesor pol sam pri sebi in zapalil drugo svaljčico.

Slovenski pisatelj Rado Piškur je nadaljeval:

„So torej takšni slučajni, kakor se nahaja sploh vse na svetu. Mladenič, ki ga zadene eden izmed njih, se ne more nikdar popolnoma prepričati, da njegovo solnce ni tako božje kakor luč, ki jo izliva v njega dušo; lastni dvomi naposled niso vsegamogočni, saj je največji naprednjak trdovraten konservativec in najharmoničnejši modrijan le revež z razdvojenim srcem, kadar se bori neverni razum s tistim optimizmom, ki ga prijetnim sanjam nikdar ne odtegnemo . . . Nasprotno! Gojil je te sanje v tistih hipih počitka, ki so bili sredi trudov prazniki njegovega življenja; in tako je prišlo, da se je lep obraz, — nemara lep le zanj in ne za druge, — obraz, ovenčan s spomini in z iščočo silo njegove lastne mladosti, obraz, za katerim se bržkone ni skrivala popolnejša duša nego za drugimi, neločljivo spojil z vsemi njegovimi nadami in z vso opredelbo njegove pogrešane sreče . . .“

„Zelo lepa ideja!“ je vrnil odvetnik, s kazalcem ob sencu, in vsakdo bi bil rekel, da globoko premišlja.

„Tako teče čas, ne da bi jo pahnili s prestola, na katerem kraljuje kot boginja in simbol pomladi njegovega življenja. Bolnik, — kajti takšen se mi zdi tak človek, — pretirava čar svoje izgubljene mladosti zaradi nje in njenega zaradi svoje mladosti; dočim se njegovi vrstniki in sotrpini izza dni, v katerih nas humanistična omika ne varuje deških bedarij, že davno smejejo svojim papirnatim oltarjem in pozemeljskim boginjam, odeva on svojo še vedno z vso mogočo popolnostjo. Surovi sunki kolovozne istine so mu dobrodošle prilike, da misli nanjo, nastilja pred njene noge vso prelest nedo-

seženega raja in uganja z umetnim malikom, ki je lahko ob istem času vsem drugim polišinel, pravo pravcato umobolno malikovanje, dokler . . .“

„Kaj dokler?“ se je pozanimala Zora Bobkova z usmevom, ki je hotel biti očitno čaroben.

Vljudni Rado Piškur je nemudoma napravil očaran obraz in dejal, obrnjen proti vprašalki:

„To, kar sledi za „dokler“, je čisto individualno, gospodična. So ljudje, ki se naposled vendarle izpametujejo in morajo objokovati zgolj izgubljeni čas, nato pa se oženijo solidno in krščanski z lepo hišo, hranilničnimi knjižicami, sijajnimi karierami ali z nebožansko ročico, ki zna pripravljati božanske zrezke. So ljudje, ki se ne zavedo, temveč raztrosijo vse svoje življenje v vetrove in umro s srečno zavestjo, da so bili žrtve usode; mnogo je med temi takšnih, ki snujejo utopije in zdravijo svoje prej neznane srčne rane s prenašanjem tovorov za blagor človeštva. Ta in oni začne tudi petrarčiti in schillerjevati ter postane nesmrten . . .“

Tu je Rado Piškur umolknil in za trenotek povetil oči, zakaj rdečica mu je oblila obraz: zavedel se je napake. Na svojih škrlatnordečih licih pa je z nezmotljivo gotovostjo čutil mehki pogled gospodične Rože, ki je bila med tem prisedla.

„Zdi se mi, zdi se mi . . .“ je zažugala gospa profesorjeva z debelim kazalčkom.

„Meni tudi!“ je zasvirala Zora Bobkova.

„Meni že davno!“ se je pridružila rdečelaska.

„Hm, naposled je jasno, da gospod pisatelj, ki nam je tako natančno opisal historijo drugih src, ni brez svoje lastne,“ je menila gospodinja. „A kaj ste rekli, gospod doktor?“

„Nekdo piše, da ni pesnikov brez nesrečne ljubezni. Ah Bog, kako težko je postati poet!“

„Vi bahač!“ In glasen smeh je obsul samozadovoljno lice bodočega prvaka, zakaj družba je bila omikana in vledostojna in ga je razumela, da je hotel napraviti dovtip.

„Poeta nascitur; orator fit!“ se je osvetil Rado Piškur in odgovoril Zori Bobkovi: „Mojo lastno historijo bi radi slišali, gospodična? Ali se vašemu zanimanju za historije ne protivi ljubezen do bližnjega?“

„Ne; saj ne bom vedela, če ste mi povedali svojo ali kakšno drugo.“

„Res je tako,“ je izpregovoril profesor Kajdiž. „Sicer pa gospod Piškur, čemu ne bi povedali damam kakšne ginljive in idealno zaljubljene historije? Škoda, da nimamo več te šege: izumrla je kakor vse lepe in posnemanja vredne navade. Ko so se stari Slovani zbirali ob domačem ognjišču, so prepevali lepe pesmi in pripovedovali pravljice o veščah, vilah in duhovih; in to gotovo veste, da je tudi Boccacio . . .“

„Le kar tiho mi bodi, ti grdež, s svojim Boccacijem!“ se je vznemirila njegova boljša in obilnejša polovica, ki je zelo rada čitala Boccacija in je zategadelj vedela, da je grd, čeravno spodobnejši od Casanove.

„Da, gospod pisatelj nam pove historijo!“ je diktatorski zaključila gospodinja. „Roža, zakaj ne ponudiš gospodu doktorju čaja?“

(Dalje prihodnjič.)

Minilo.

Minilo . . . Pobožna molitev v svetišču
utihne! — Ugašajo sveče,
kadilo pojema . . . na barvanem oknu
večerna zarja trepeče . . .

Minilo . . . Vsi vzdih, pobožni spomini
v tajinstvenem mraku so skriti,
in ah — tak daleč, tak daleč
nocoj na nebo jim je priti — —

Minilo . . . Poslednji popotnik odhaja,
na dolgo pot se pokropi . . .
Da . . . bilo tako je nedavno, o dragi,
o tvojem in mojem pokopi. —

Minilo . . . In vsi ti pobožni spomini?
Z rožami jim je umreti! —
In jaz . . . vestalka ob tvoji gomili —
z rožami moram veneti . . .

Nataša.

Historija o kugi.

Spisal Vladimir Levstik.

(Dalje.)

Rado Piškur je srebal iz pisane, prozorno bele japonske skodelice in izmišljal historijo. Takrat se je spomnil predmeta, s katerim je hotel nekoč oteti slovensko dramatiko in dokazati Evropi, da tudi nam ne manjka Shakespearejev.

V salonu gospe Kolbeznove je bilo prijetno. Obe okni ob straneh balkona sta bili odprti in mlačni vonj cvetočih gred je plaval obenem s pojemajočimi glasovi delavnika med navzočne na krilih jedva čutne sapice, ki je malodane v rednih premorih napenjala zagrinjalo pri vratih. Svetiljka s širokim senčnikom je visela nizko; njeni žarki, prodirajoči skozi svilnati papir, so bili sinji in so zelenili medeni samovar ter dajali obrazom čudno, skrivnostno barvo. V kotih in med obstenskim pohištvom, pokritim z drobninami, se je kopičil somrak v nemirnih kopah, tako da ni bilo lahko razločiti številnih reprodukcij, ki so visele vsepovsod v težkih, širokih okvirih.

Vsi trije gospodje so kadili; prijetno diščeči dim se je v vijoličastih progah zapletal in razvozlaval nad glavami in zavijal družbo v fino, lahno meglo, kakor je plavalo nad vsemi tisto ljubeznivo razpoloženje ur, ko se sklenejo duše brez stremljenja in nepotrebne poleta in zanosa v verigo soglasja, navdane edinole z željo, ugajati drugemu za lastno udobnost.

Rado Piškur se je bil naveličal sedenja; stal je, sklonjen čez široki hrbet svojega naslanjača, gledal zdaj na briljant v ušesu gospodične Bobkove, zdaj na pravilno prečo doktorja Cvarja, zdaj na sliko dekleta v kmetski noši z ogromno avbo na glavi in rdečim dežnikom v roki, ki je visela njemu nasproti. Gospa Kolbeznova je bila sila ponosna na ta svoj edini original in je rada poudarjala, da je slikan z oljnatimi barvami. Kupila ga je od mladega slikarja, ki je bil širom slovenske domovine že davno znan kot nadebuden umetnik, kakršen bi delal čast tudi drugim, večjim narodom, a ji je ponudil delo za dvajset kron, da se je napil in nadomestil svoje raztrgane hlače.

* * *

Rado Piškur je pripovedoval:

„Živel je sin, ki ga je že zamlada udarila nesreča. Nekega dne se je poslovil od matere in ubral pot proti tuji deželi, da si pridobi bogastva in pozabi gorje.

Boginja lažnivka mu je nasula dlan z rumenjaki in mu naklonila ljubezen in dobroto vseh, ki so ga poznali. Toda rane v srcu se mu niso zacelile in čestokrat, ko se je v večernem hladu izprehajal po mestnem obzidju ali po gajih, zasajenih okrog starodavnega templja, ki so ga pobožni vladarji sezidali Ljubezni ob bregu šumečega morja, je zrl hrepeneč na zapad, na krvave hribe in žareče oblake pod sinjino in z bridkostjo mislil na daljni kraj, kjer je na bedni zemlji zrasla vsa njegova mlada radost in bolešt. Takrat so bile njegove misli mehke in otožne; ni mu bilo do zlata, ni mu bilo do deklet, ni mu bilo do časti, ne do velblodov, natorvorjenih in brzonogih. Kakor ptica, polna domotožja, so se dvigale njegove misli in odhitevale preko gorá in poljan do dveh koč ob bregu tihe, zelene reke.

Čemu je hrepnel po siromašnih kočah, čemu je zdihnil po njih vsak večer, predno je zatisnil oko med marmornimi stebri palače? Zato, ker je v prvi bivala siva majka, ki je hodila na prag in dvigala žuljavo desnico do čela, da vidi, se li ne bliža sinko po zlatem polju, po žejni cesti? Ali zato, ker je živela v drugi deklica, katere obraz je bil jasen in mil kakor jutro, lasje temni in težki kakor črni, črni gadje, in srce trdo in kruto kakor skala na dnu valov?

V takšnem hrepenenju je zaslišal vest, da so karavane prinesle kugo iz jutrovih dežel; v sedmih dneh se je razširila kakor plamen, nevidno žgoč, kakor strašna reka, pogubo šepetajoča. Umrli so v tistem mestu kralj, kraljica, novorojeni kraljevič v njenem naročju in mnogo velikašev in siromakov. Velika žalost je zaplakala in zatrepetala po belih ulicah in ponosnih stebrenikih, zakaj smrt je pretila vsem; in zlobni ljudje so se plazili po temah s krvavimi rokami, morili tiste, ki so kaj imeli, in grabili njih premoženje, hoteč se obogatiti v splošni zmešnjavi in nesreči. Ob skrbi za svoje lastno življenje so vsi pozabili varovati življenje in premoženje bližnjega; minila je mahoma vsa pravica, zmernost in čistost in nihče ni več iskal drugega nego naslado in omamo, predno ga pograbi morilka: ljudje so bili kakor svinje v luži in kakor volkovi v divjem gozdu.

Mladenič pa se je prestrašil, dvignil roke in prosil bogove, naj mu ne dado umreti, predno ne bo videl domačije in svojih dragih. Nato se je napotil k modremu starcu, ki je umel delati čudeže in

klicati duhove. Starec je sedel na vrtu pred vodnjakom, zavil v plašč, in čakal smrti.

„Mojster, daj mi leka proti kugi! Domov bežim, predno se priplazi do rodne zemlje, ker bi ji rad otel dekleta, mater in sebe; zakaj prezgodaj bi nam bilo umreti. Karkoli hočeš, si izberi v plačilo!“

Mojster pa je dejal:

„Ni ga leka, sin; glej, tudi jaz sem se vdal v usodo in čakam svoje ure. Vse drugo premagajo moji čari, le od bogov poslani kazni ne.“

Mladenič je padel na kolena.

„Ne, mojster; ti, ki veš vse skrivnosti, poznaš tudi lek. Usmili se!“

„Dobro,“ je izpregovoril čarovnik s temnim glasom. „Vedi, da je črna smrt, ki je prišla od jutra, kruta kazen za grehe, ki jih je sploh mogoče kaznovati na zemlji. Stori greh, ki presega vse, kar se je storilo zla pod večnim solncem, in kuga ti prizanese, da bo nekoč tem strašnejše tvoje trpljenje.“

„Storim!“ je vzkliknil mladenič in njegove oči so zažarele v blaznem veselju.

„Vzemi to steklenico iz opala, pojdi v tempelj Pravice, kjer neti čista svečenica večen plamen pred oltarjem, oskruni jo in ji zabodi bodalo v levo in v desno grud; sedem kapljic iz leve, sedem kapljic iz desne, prestrezi jih, zapali tempelj in pojdi domov. Leka bo dovolj za tebe in za njo, ki jo ljubiš; matere ne smeš oteti, da ne bo premajhna tvoja krivda.“

In čudno, mladenič ni zavrgel nasveta, zaslišavši, da ne more oteti nje, ki ga je rodila; tolika je bila njegova ljubezen. Mrzlično so mu drgétale ustnice; mudilo se mu je, in že se je bil obrnil, da odide, ko se je spomnil in vprašal:

„Koliko ti dolgujem, o mojster? Polovica mojega imetja bodi tvoja; sprejmi jo, kajti zaupam ti, da si mi pomagal.“

Starec pa je zmajal z glavo, rekoč:

„Gorje mu, kdor bi vzel denarje za tak nasvet; gorje tebi, ki si jih ponudil! Pusti vse; ne hodi, temveč ostani pri meni, da počakava smrti!“

Mladenič ga ni več poslušal. Odhitel je, šel in storil.

In glejte, groza, ki je vladala po mestu, je bila tolika, da ga ni ustavil stražar, ko je prišel iz templja po glavnih stopnicah z okrvavljenimi rokami. Oči mladeničeve niso gledale trupel, ki jih je

razposejala kuga po trgih in ulicah; zajahal je brzega konja, drugega pa je natovoril z zlatniki; kar je ostalo, je varno zakopal v podzemeljski kleti.

Sedem dni je jezdil neprenehoma, in kakor senca je šla kuga za njim. In osmi dan je prijezdil domov; pred pragom je stala mati in z roko senčila oči. Z ubogimi, trudnimi nogami je stekla sinu nasproti, porosila s solzami prah njegove obleke in mu poljubila obraz in roke.

„Torej si vendar prišel, sinko? Slišala sem, da je kuga za teboj in da pride nad nas . . . Slava bogovom! Zdaj mi bo sladko umreti!“

„Kje je Nada, mati? Recite, mati: kje je, kaj dela, ali še živi? Moja ljubezen ni ugasnila in moje srce mrje od hrepenenja.“

„Gorje nama! Torej je še nisi pozabil? Sinko moj, postala je žena knezova, ki se je vnel za njeno krasoto. Danes je v gradu slavje in polno gostov sta povabila: strah in blaznost sta prišla nad ljudi in vsi se hočejo pred smrtjo omamiti z veseljem.“

„Kaj vam je, mati? Blede vam lica; vaš glas drhti!“

„Groza me je . . . Mrzle so tvoje roke: kaj si prinesel s seboj? . . . Sinko, hudo mi je . . . Duši me . . . Boli! Peče me v prsih . . . Mar si prinesel . . . smrt? . . .“

Mati se je v mukah zgrudila sredi prašne ceste, in sin je ni pobral.

„Beži, sin! Morilka je nad mano . . . Še enkrat . . . naj ti vidim obraz . . . da . . . hvala . . . idi . . . In prosi bogove, da te otmo!“

„Mati, smejem se bogovom! Jaz, mati, ne rabim bogov in njih pomoči: v tem opalu je čudotvorni lek — za Nado in zame!“

„Sinko . . . reši mater, da bo živela s teboj! . . . Sinko, za bolečine, v katerih ti je dala . . . življenje . . . sinko . . . za solze, za ljubezen! . . . Nočeš? . . . Srečno, sin . . . in bodi srečen . . . bodi blagoslovljen!“

Šel je sin, in mati je poginila sama. Padla sta mu konja sredi ceste; ni se zmenil za dragoceni tovor, temveč bežal je pred knezov grad, ki se je bel in ponosen dvigal nad vasjo.

„Pustite me h kneginji Nadi! Smrt preti in z mano je rešitev.“

Pijani hlapci so šli in so se vrnili:

„Pred vrati čakaj, o tujec! Kneginja ne sprejema gostov, ki prihajajo _peš.“

(Konec prihodnjič.)

Historija o kugi.

Spisal Vladimir Levstik.

(Konec.)

Srdit in obupan se je prijel mladenič za čelo. In že je divjala smrt, kamorkoli se je ozrlo oko. Blazneli so pogledi, bledela so lica in trepetajoče roke so grabile za prsi, razpaljene od neizprosnihi plamenov.

Takrat se je mladenič spomnil matere, in srce se mu je raztrgalo v kesanje. Stekel je nazaj, toda bila je mrtva in višnjev je bil nje obraz. In vrnil se je pred grad in zagledal knjeginjo v krogu pijanihi gostov: mnogi izmed njih so bledeli, nekdo se je krčil na tleh, umiral in umrl. Bil je knez.

Tolpa se je prestrašila njegove smrti in se razbežala; a kuga jim ni prizanesla in s hladno perotjo je vejala za njimi: ta se je zgrudil na poti, onemu je zdrknila noga iz stremena, tretji je omahnil na sedlu, zaječal in padel pod kopita.

Mladenič se je zakrohotal:

„Vse mora smrti v žrelo, vse! . . . A če vse pogine — jaz hočem živeti. Naj pogine Nada in mi zavida to trikrat prokleta življenje!“

Ozrl se je in zagledal knjeginjo, ki je slonela blede in prepadla pred vrati in z grozo strmela na trupla, ležeča po marmornem tlaku, mrtva že ali krčeča se med stokom, kletvami in ječanjem v poslednjih bolečinah.

Nedaleč je cvilil droben psiček in poginjal. Bil je njen najmiljši pes. Mladenič je pokleknil k njemu in zaklical knjeginji Nadi:

„Odgнала si gosta, ki te je posetil peš. Zaničevala si tistega, ki te je najbolj ljubil, tebe, ki imaš dušo besa in gadje srce. Zdaj glej!“

Sedem drobnih kapljic je padlo psu na vroči smrček, sedem kapljic deviške krvi, in vendar čistih liki živa voda, liki sedem svetlih biserov. In glejte čudo: pes je skočil kvišku, zalajal zdrav in čil in mu oblizal roko.

„Za dva sem bil prinesel leka: zase in zate . . . Mater sem pustil poginiti na kolovozu, da te otmem. Pes je dobil, kar sem namenil tebi: ostanek bodi moj!“

In dvignil je stekleničico do ust.

Takrat pa so kneginjine roke objele njegova kolena.

„Usmili se! Odpusti, rotim te pri tvoji ljubezni! Daj, otmi!“

Njegov srd je ginil, ko je videl pred seboj vse solzno njeno lice, blede kakor jutro, če se dvignejo oblaki, in njene lase, težke in temne kakor črni, črni gadje, zviti v kite in v zlato mrežo zatkali.

„Matere nisem otel, in zdaj naj bi tebe?“ Njegov glas je že trepetal od mehkode, kakršne se je bil naučil že davno, v sladkih izgubljenih dneh.

„Ne mene, ljubljenec moj! Ne brani se, pojdi z mano!“

In peljala ga je v bogato spalnico, kjer od svile in bagra ni bilo videti sten in od preprog in blazin ni bilo čutiti marmornega tlaka. Tam je spavalo dete, nedolžna deklica, rojena leto dni po njegovem odhodu in krasna kakor angel . . . ne! . . . kakor njena mati.

Nada je molče pokazala nanjo in dvignila roke. Padla je na kolena in zaprosila brez besed, s samim tistim pogledom, ki ga ni zmožen nihče razen matere, trepetajoče za ljubljeneža otroka.

Premagan ji je položil mladenič posodo z ledom na svilenom mehko dlan.

„In ti? In jaz? Kaj bo z nama?“ je vprašal nehote, kakor bi se ga bila sredi mehkih sanj za trenotek doteknila resnica.

Kneginja ni poslušala. Orosila je otroku mile ustnice, izlila nanje lek do zadnje kaplje in vrgla opalno stekleničico skozi okno, da se je zvonko razbila na dvorišču.

In zdaj, ko je bilo dete oteto, je padla mladeniču v naročje. Česar ni dosegla ljubezen, česar ni osvojil zločin, to je dalo srce matere v odkup za večnost in življenje.

V objemu ju je našla smrt, in bila je tako rahla in usmiljena, da je nista čutila, ko je priplavala nad njiju in z veščo roko prekinila njune dni . . .“

* * *

Historije je bilo že davno konec in tudi zadovoljnost pripovedovalčeva s pohvalo, ki jo je žel pri poslušalcih, je bila pomirila svoje rožnate valove. Zdaj je slonel ob pianinu, igral se s klinčkom, ki ga nikoli ni pozabil zatekniti v gumbnico svoje solidne in skrbno zlikane salonske suknje, in se razgovarjal z gospodično Rožo Kolbeznovo.

„Povejte, gospod Piškur, ali je bila vaša historija prava?“ je vprašala Roža z žametnim glasom in dvignila dolge trepalnice.

„Kakšna prava?“ je dejal Rado Piškur, ki je bil kar prikovan od njenega pogleda in si je v dnu srca priznaval, da je bila na posled vendarle vredna tistih časov, ko je schillerjeval in petrarčil — zaradi nje.

„Kakšna prava! Vaša vendar; saj me razumete?“

„Ni bila moja, gospodična, prisezam vam, da ne.“

„Pa zakaj ne poveste prave?“ je poizvedovala Roža s tišjim glasom.

„Pripovedujejo se, gospodična, le zlagane povesti, le izmišljene in zlagane. Resničnih pa vsaj tisti ne pravi, kdor jih je doživel sam. Za druge so večinoma tudi premalo zanimive.“

„Včasih pa vendar ne,“ je menila Roža in se naslonila z laktom na pianino, da se je obesil široki čipkasti rokav in se je zablestela vsa bela roka tik do komolca. „Povejte mi po pravici: če bi hoteli, bi lahko povedali pravo svojo historijo, kaj ne? Ali je ne poveste sploh nikomur?“

„Ne vem, kaj naj odgovorim, gospodična,“ je dejal Rado Piškur, povešajoč oči do njenega krila in zmedeno iščoč besede. „Gotovo bi jo lahko povedal; edini človek pa, ki mu je moje historije mar, se gotovo ne zanima zanjo in je ne bi hotel poslušati.“

„Morda vendarle; včasih smo po krivem prehudi črnogledci in sami bežimo pred ciljem svojih želj.“

Pisatelj je težko sopesel, zakaj čutil je bližino velikega hipa, nad katerim pravzaprav nikdar ni bil obupal, a se ga je vendarle branil in ogibal, deloma iz plašljivosti in razlogov dostojnosti in solidnosti, deloma zato, ker se je dobro zavedal, da pesnikom in književnikom kislosladka melanholija srčnih ran ni manj potrebna nego čmrljem zlati med. Rad bi se bil oklenil nje pogleda s svojim, prijel ga in ga zagrabil, da ne bi mogel več nazaj v globoke, temne oči, in razvozlal vso uganko brez mučnih in odurnih besed. Zakaj velik estetik je bil naš dični Rado Piškur in iz mnogoštevilnih lastnih izkušenj je vedel, da je bolje prijematil metulja s prsti za nežne peroti, nego z besedami govoriti o ljubezni. Toda bal se je kazati preveč pozornosti do svoje sobesednice in do razgovora sploh, ker je sumil že naprej, da bi se izdal navzočnim s kakršnokoli glupostjo.

Zgodilo pa se je, da gospodična Kolbeznova ni čakala, kdaj zbere on svoj pogum in izreče kritično besedo, temveč je šepetala dalje:

„Na primer, gospod Piškur, če bi se jaz prav zelo zanimala za vašo historijo in bi dejala: Roža vas prosi, da ji jo poveste!“

„Vi, gospodična?“

„Jaz . . .“

„Povedal bi jo, vam edini bi jo povedal. Vam sem pravil vse historije, vam sem vezal vse svoje stihe — kaj zato, če dam na vrh še to malenkost, ki ima vso znamenitost v tem, da ni zlagana!“

„Dobro, dragi moj, beseda je dana in velja . . .“

„Toda v tem trenutku pač ne zahtevate, gospodična Roža . . . Zaradi vas samih bi mi bilo . . .“

„Ne, ne sedaj; jutri popoldne bom sama doma. Pridite točno ob treh mimo vrtnih vrat in potrkajte nanje . . . Gospod profesor!“ je vzkliknila Roža, obrnivša se k družbi, ki je bila vsa v pogovorih, „kaj pravi gospod Piškur: da nameravate odložiti svoje mesto v odboru za Šviligojev spomenik?“

Gospodična Roža Kolbeznova je že davno vedela in vsi navzočni so vedeli ž njo vred, da se je profesor Kajdiž onemogočil z nezaslišano prismojeno in naduto kritiko prevoda Dantejeve „Božanske komedije“, ki ga je bil objavil neki njegov tovariš v odboru, in s tem, da je za zgled, kako naj se prelaga, priobčil sam dva speva, ki so ju nemudoma ponatisnili vsi humoristični listi širom slovenske domovine. Baš zato pa je vprašala; tako je obenem oživila zabavo in pojasnila svoj pogovor s pisateljem Piškurjem, ki je trajal nekoliko nad običajno mero.

Profesor se je razjezil na svoje nasprotnike in začel mahati z rokami, ljuto zroč po navzočnih in razkladajoč na dolgo in široko, ne da bi opazil, kako je družba skrivala obraze drug drugemu za ramo in hihitala . . .

Bilo je drugi dan.

Popoldansko solnce se je začenjalo nagibati k večeru, zapad se je polagoma rdečil in postajalo je hladneje. Toda v paviljonu na vrtu Kolbeznovih, iz katerega so vodila majhna vratca naravnost na pešpot za vilo, v paviljonu, kjer se je ravnokar završil misterij sestanka gospodične Rože Kolbeznove s slovenskim pesnikom in pisateljem Radom Piškurjem, je bila še mlačna toplota, nasičena z vonjem rož in klinčkov, venočih v veliki zeleni vazi ob zastrtem oknu, in s parfumom dekletovih oblačil, ki se je vlekel v nevidnih, drzno ščegetajočih motkih po zraku.

Roža je bila bleda; ustnice so ji trepetale in roko je držala na čelo, pod razmršene lase.

Potrtega lica in povešenih oči jo je Rado Piškur poljubil, poljubil tako, kakor plačujemo nadležne dolgove, sklonil svojo skrbno namaziljeno in počesano glavo, dotaknil se z ustnicami njenih vročih prstov in zaprl vratca za seboj.

Po mehkužni poltemi, ki je vladala v paviljonu, se mu je za-bleščalo, kajti zapad se mu je vrgel z vso svojo svetlo skrivnostjo naravnost v oči.

Skoro mežeč je prikorakal na most. Reka je bila lena, tiha in zelena. Nič življenja ni bilo in nič valov; le tuintam je planila velika riba za mešico, pretresla vodo s pljuskom in jo pokrila s kolobarji.

Pisatelju Piškurju je bilo pri srcu, kakor da gleda v veliko ogledalo in vidi v njem nekaj težkega, umazanega in nečistega. In zato je pljunil v to ogledalo in se napotil dalje:

„Fej!“

„Takole torej: leta in leta hrepeniš, ljubiš in moliš, in ko na-posed okusiš pol naprstnika iz tiste rajske čaše opojnosti, si je do grla sit. In zaveš se, da si bil zelo neumen, ko si mislil, da ne boš nikdar srečen brez nje, in čutiš, da boš v bodoče ravno tako nezadovoljen in nesrečen kakor nekdanje dni: imel si jo, ljubezen je proč, zapojmo miserere! Življenje je prazno, odkoderkoli ga pogledaš; vse je gnoj, in človekov glavni namen obstoji v njegovi pravici, da enkrat umrje. Tepec je le ta, kdor išče za svojo dušo, česar zahtevajo njegove strasti, in izmišlja historije o kugi, a naj bi raje slutil historijo o paviljonu. Vanitas, vanitatum vanitas, omnia vanitas. Brrr! Fej!“

Zavil je v gostilno, naročil cvička in večerjal z neobičajnim tekom, tešeč si vest z rodoljubnimi in modrimi razgovori. Tako se mu je posrečilo, da je ob pozni uri prikorakal domov vesel, žvižgajoč si „Hejslovana“ in zatrdno prepričan, da je zares fant iz fare, „s kakršnim bi se ponašali tudi drugi, večji narodi.“

Geslo.

Kuj me, življenje, kuj!
 Če sem kremen, se raziskrim,
 če jeklo, bom pel,
 če steklo — naj se zdrobim.

Oton Zupančič.